

ТВОРЧІСТЬ НИКОДИМА ЗУБРИЦЬКОГО В ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО СТИЛЮ
КОСТЯНТИНА ШИРОЦЬКОГО

Олена Деревська

The art of Nikodem Zubrzycki in Kostiantyn Shyrotsky's studies on the Ukrainian national style

Olena Derevska

The purpose of the article is to highlight the contributions of Kostiantyn Shyrotsky (1886–1919) to the understanding of Ukrainian national style, as well as his observations on the art of Nikodem Zubrzycki, a prominent engraver active at the turn of the 17th–18th centuries.

The research methods included a dialectic interdisciplinary approach, biographical and comparative methods, as well as formal and iconographical analysis.

Kostiantyn Shyrotsky, a unique figure in Ukrainian culture, devoted his short life to research in history, archaeology, art history, cultural studies, ethnography, folklore, and local history. His comprehensive education and numerous field expeditions enabled him to develop a vision of the Ukrainian national style, encompassing religious painting, decorative art, graphic art, and architecture. Shyrotsky advocated for a national style grounded in folk art and Ukraine's spiritual heritage while maintaining relevance to contemporary European cultural trends.

Nikodem Zubrzycki's personality and iconography captivated Shyrotsky, as evidenced in the latter's numerous works. Zubrzycki, who worked in culturally significant centres such as Lviv, Univ, Pochaiv, Kyiv, and Chernihiv, was a versatile engraver. His oeuvre extended beyond religious themes to landscapes, animals, and scenes of everyday life. He created an extensive series of allegorical images inspired by the Bible, mythology, philosophy, and literature. By creatively adapting European iconography, Zubrzycki developed prototypes that influenced both Ukrainian and foreign artists.

Zubrzycki was undoubtedly one of the creators of the Ukrainian national style, as his imagery remained popular in folk art nearly 200 years later—a phenomenon Shyrotsky duly noted.

The results of this study emphasise N. Zubrzycki's contributions to the development of Ukrainian art, the diversity of its genres, and the formation of a national style through Kostiantyn Shyrotsky's visionary lens. Shyrotsky was among the first to recognise and articulate Zubrzycki's significant role in this context.

Conclusions. This study identifies key characteristics of the Ukrainian national style in art, including realism, allegorical depth and moralisation, the modernisation of traditional themes, and decorativeness. These traits are clearly evident in N. Zubrzycki's works, as demonstrated in the analysis of his artistic legacy.

Keywords: Kostiantyn Shyrotsky, Nikodem Zubrzycki, Ukrainian art, Ukrainian national style, image, woodcut, copper-plate engraving.

Костянтин (Кость) Широцький є непересічною постаттю в українській культурі. За своє недовге життя займався дослідженнями в царинах історії, археології, історії мистецтва і культури, етнографії, фольклору, краєзнавства. Для розуміння значення його ґрунтового міждисциплінарного внеску в українські студії важливо знати про коріння та

всебічну освіту дослідника. Народився він 7 червня 1886 року у с. Вільшанка Подільської губернії в священничій родині. Предки Широцького по кількох лініях – потомственні подільські парохі Княгиницькі, Квартировичі, Широцькі (Вінюкова 1995, с. 17). Широцький навчався у Вільшанській церковно-парафіяльній школі і Тульчинському духовному училищі (1886—1900), у Подільській духовній семінарії (1900—1906), одночасно (1905—1906) він навчався у Кам'янець-Подільських рисувальних класах (пізніше це Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа). Закінчив він, втім, Новочеркаську духовну семінарію в Росії (1906), вважається, що йому не дали закінчити Подільську семінарію через надмірне українство. У 1906—1912 рр. навчався на історико-філологічному факультеті Санкт-Петербурзького університету. У 1910—1911 рр. навчався у Археологічному інституті. Одночасно з навчанням Широцький їздив у численні польові подорожі: це етнографічні та археологічні експедиції на Поділля в 1909—1913 рр., подорож до Італії завдяки отриманій в 1914 р. стипендії (тривала лише кілька місяців і перервалася через початок Першої світової війни). В 1915 р. Широцький отримує ступінь магістра, в 1915—1917 рр. викладає як приват-доцент на кафедрі історії та теорії мистецтва у Петербурзькому університеті (читає курс лекцій з історії стародавнього київського й галицького мистецтва), в 1917 р. здійснює подорож землями Буковини, Галичини та Полтавщини. В 1917—1918 рр. викладає історію українського мистецтва XIII—XV ст. на кафедрі історії мистецтва історико-філологічного факультету Українського народного університету в Києві. В 1918—1919 рр. обіймає посаду виконувача обов'язків екстраординарного професора на кафедрі історії українського мистецтва в Кам'янець-Подільському українському університеті. Помер 13 вересня 1919 р. у віці 33 роки в с. Білоусівка Подільської губернії (Іваневич 2005, с. 27—46), (Колпакова 1993, с. 33).

За невеликий період у 15 років Костянтин Широцький створив кілька десятків письмових робіт (Л. Іваневич навіть називає цифру 177). Серед них наявні не тільки невеликі статті, але й ряд книжок. Зниклим вважається рукопис двотомної історії українського мистецтва Широцького (Антонович та Удріс, 2015, с. 267—295), (Іваневич 2016, с. 86), (Кароєва, 2019, с. 161—162).

Крім навчання, досліджень, викладання в офіційних структурах, Широцький ще був задіяний в різних українських громадських організаціях та гуртках, брав участь у підготовці ряду видань для українського популярного видавництва «Друкарь». «Друкарь» — українське видавниче товариство, засноване 1916 року в Петрограді. З 1917 року перемістилося разом з книгарнею до Києва, в Петрограді залишилась філія підприємства. Займалось випуском художньої літератури, мовознавчих та літературознавчих досліджень, словниками, підручниками, художніми листівками та іншою поліграфічною продукцією. Дослідник Сергій Білокінь відзначав значимість ролі «Друкаря» у становленні української національної культури і власне роль Костянтина Широцького у діяльності видавничого товариства: *«Мені важливо підкреслити, що 1918-го, а за ним і 1919 року видавництво якщо й досягло свого розквіту, то йдеться, мабуть, не про кількість друкованих сторінок, перемножених на їхні тиражі, а про народжені тоді заміри, підводні течії, що виносили на поверхню плани, а за ними й рукописи потужних альбомів і монографій. Нічого подібного до «Українського старовинного портрету», «Історії українського мистецтва» К.Широцького, «Української абетки» Г.Нарбута й «Енеїди» І.Котляревського в його оздобленні їхні попередники після себе не залишали, часто навіть у проектах»* (Білокінь 2012, с. 31).

Треба сказати, що такі різноманітні захоплення Широцького і діапазон тем, що він їх підіймав, ймовірно викликали критику з боку дослідників з більшим досвідом. Так, в останні роки в декількох своїх листах Широцький обговорює недружнє до себе ставлення Григорія Павлуцького. Івану Огієнку 15 липня 1918 р. він писав, що *«... У Києві я не можу zostаватися й тому, що наш в.ш. Григорій Григорович проти мене веде цілу кампанію. ...»*. Також Огієнку орієнтовно в другій половині/кінці липня 1918 р. Широцький писав, що *«...у мене через мою*

нелюдиму, дику вдачу немає знайомих ні одного з наших професорів, окрім Григор. Григ. Павлуцького, котрий, їй же Богу, зустрів мене у Києві надто вороже...» (Горбатюк та Забашта 2009, с. 123—124). До свого вчителя Дмитра Айналова влітку 1917 р. Широцький писав, що *«Тепер Київ особливо потребує того, щоб хтось своїми малими силами залишався на варті його культурно-мистецьких інтересів; тут відбуваються великі справи, і хотілося б не тільки бути свідком того, що відбувається, а й учасником – збувається те, що плекалося цілими поколіннями...»* (Гордієнко 2012, с. 87) (переклад мій – О.Д.). Аналіз наукових, професійних, громадських відносин культурних діячів України між собою в ті роки, як і оцінка їх особистого внеску в історію українського мистецтва, все ще чекає на більш фундаментальні дослідження.

І досі звучать претензії щодо поверхневості, недостатнього обґрунтування, зайвого «українофільства» К. Широцького. Василь Ульяновський пише, що *«відійшовши від вчителя (мається на увазі професор Дмитро Айналов – О. Д.) фізично та інтелектуально, Широцький завжди залишався у своєму виключно українському світі високого патріотизму, який прагнув повернути своїх співвітчизників до витоків, шедеврів національного мистецтва та прищепити їм прагнення у сучасному житті активно використати всі напрацювання національної культури минулого. Звичайно, у цьому патріотичному пориві він жертвував професіоналізмом мистецтвознавця, школою, здобутими знаннями, зводячи всі потоки культури до одного українського знаменника»* (Ульяновський 2013, с. 571) (переклад мій – О.Д.). Між тим, палке бажання віддати належне національній культурі, побудувати нову і незалежну Україну на базі культурної спадщини минулого, було властиве не тільки Широцькому, але й багатьом представникам свідомої української інтелігенції тих часів. Видатний український колекціонер і мистецтвознавець Василь Щавинський писав в липні 1924 р. Федору Ернсту: *«мене завжди особливо тішить Ваша беззавітна любов до української старовини, яку повинно вкласти в основу нової України, на порозі якої ми з Вами стоїмо»* (Шаповал 2024, с. 235).

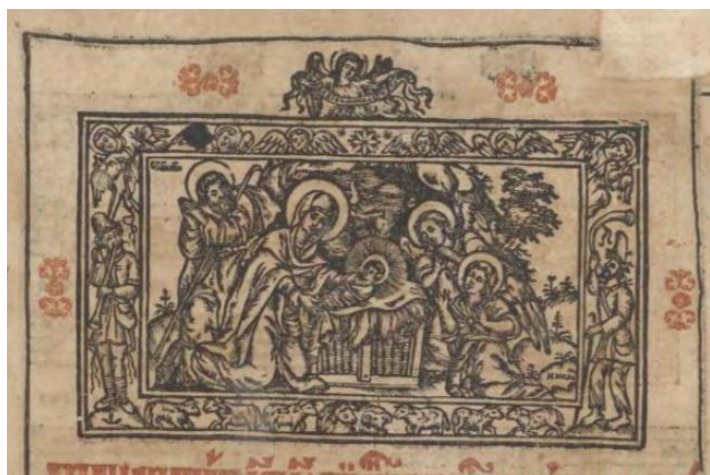
Незважаючи на критику, саме різнобічна теоретична освіта і практичний досвід Костянтина Широцького, родинні традиції, поєднані із персональним бажанням працювати на українську національну ідею, українську культуру, дали можливість досліднику узагальнити своє бачення українського національного стилю в сакральному живописі, колористиці і орнаментиці, декоративному мистецтві, графіці, архітектурі тощо. Дослідник вважав, що український національний стиль має бути суголосним із народним мистецтвом і національною духовною спадщиною: *«Життя народу разом із стилізацією форми виробляє і стилізацію духовну. [...] Таким чином, український народ має і самостійну художню форму, і відповідний їй зміст, який вказує шлях художньої діяльності для наших сучасних художників. Завдання українських художників і полягає в тому, щоб продовжувати те, що зробили почуття та вміння народу. Вони повинні продовжувати розпочату народом роботу узагальнення, відбору найбільш істотного, повинні прагнути вибрати найбільш чисту форму, представляючи її в лінії, в малюнку, - але так, щоб мова їхня була зрозуміла всім членам суспільства, до якого вони належать»* (Ладыженко, 1912, с. 49) (переклад мій – О.Д.). При цьому художник, що прагне творити український національний стиль, мусить обов'язково відповідати сучасним культурним тенденціям: *«Не треба також думати, що сучасний український художник повинен звертатися до старого мистецтва і створювати, наприклад, речі, схожі на мистецтво України в XVI–XVII ст. Все наше життя тепер інше, інші тепер і почуття. Ми можемо захоплюватися старим мистецтвом, але маємо залишатися дітьми свого часу»* (Ладыженко 1912, с. 50) (переклад мій – О.Д.).

Постать гравера кінця XVII – початку XVIII ст. Никодима Зубрицького та/або його іконографія привертала увагу вченого в таких роботах, як «Очерки по истории декоративного искусства Украины. I. Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем»

(1914), «Киев. Издание В.С.Кульженко. Путеводитель» (1917), «Ифіка ієрополітика» (1918) тощо. До речі, Широцький був ледь не найпершим дослідником, що присвятив значну увагу гравюрам Н. Зубрицького для «Ифіки», не рахуючи стислого огляду Крип'якевича (Крип'якевич 1917).

Чому саме Никодим Зубрицький привернув таку увагу Широцького? Зубрицький працював в ключових для української культури місцях – Львові та ближчих до нього монастирях (Крехівський, Унівський), у Почаївській лаврі, у Києво-Печерській лаврі і, нарешті, у Чернігівському Троїце-Іллінському монастирі, таким чином ще в кін. XVII – поч. XVIII ст. продемонструвавши географічну єдність українського мистецтва. Він зображував не лише сакральні теми, але й пейзаж, тварин, побутові сцени, створив грандіозну серію алегоричних образів за сюжетами Біблії, міфології, філософії і літератури, ілюстрував найпоширеніші церковні книги і аркушеві видання, використовував європейську іконографію і творчо її опрацьовував, ставши в свою чергу зразком для наслідування українських і закордонних майстрів. Свідченням того, що Зубрицький один з творців українського національного стилю, була популярність створених ним конкретних образів в народному мистецтві і майже через 200 років, яку зауважив Широцький. Читаючи опис того, що Широцький вважав прикметами національного стилю, ми знаходимо саме ці візуальні маркери в гравюрах Зубрицького – «узагальнення, відбір найбільш істотного», «найбільш чисті форми, представлені в лінії, в малюнку» (Ладыженко 1912, с. 49) (переклад мій – О.Д.). Лаконічна лінеарність Никодима Зубрицького зумовлена, в першу чергу, його технікою (найчастіше це дереворіз, обрізна гравюра на дереві). Його художня манера в дечому наслідувана у німецьких ренесансних майстрів графіки XVI ст., що тяжіли до Дунайської пейзажної школи: Ганса Бургмайра, Георга Лембергера, Маттіаса Герунга (Деревська, 2023, с. 21), (Derevska 2023, p. 117).

Широцький так пише про особливості українського національного мистецького стилю: «На поч. XVIII ст. зустрічаємо ідейне виправдання прагнень українських мас до культурного розквіту національними мотивами та давніми історичними традиціями. Відмінність всіх пам'яток мистецтва, заснованого на цих прагненнях, складає у живописі яскравим за барвами письмом, реальний напрямок у зображенні обличч, одягу та цілих сцен» (Широцький, 1914, с. 14) (переклад мій – О.Д.). В іншій роботі дослідник вказує, що «Сюжет в старій українській іконографії звертався до життя, як у майстрів Європейського ренесансу; елемент сучасності переводив церковний образ в живопис історичну, портретну, пейзажну; релігійний сюжет ставав лиш поводом для представлення чогось іншого...» (Широцький 1915, с. 2).

Іл. 1. Никодим Зубрицький. Різдво Христове. Дереворіз.

Ірмологіон, с. 251. Львів, 1709. МКДУ.

<https://www.mkdu.com.ua/kolektsiia/kolektsiia-onlajn/irmolohion-1709/>.

сцени реалістичне – старанно відтворені одяг, взуття, музичні інструменти пастухів, ретельно пророблені пейзажні деталі, плетений кошик-ясла показаний з дрібними конструктивними

Згаданий у вищенаведених цитатах К. Широцького «**реалізм**» як особливість українського національного стилю ми бачимо у гравюрах Никодима Зубрицького. Зокрема, на заставці «Різдво Христове» до Львівського Ірмологіону (Ірмолою) 1709 р., виданому у друкарні єпископа Йосифа Шумлянського (Іл. 1), реалістично зображені вирази обличч, фігури відтворені у живих реалістичних позах, показані реалістичні емоції – зокрема, ніжність Богородиці. Саме трактування

деталлями. Нарешті, овечки вирізьблені в таких різноманітних жвавих позах і ракурсах, що це свідчить про те, що майстер відтворював їх за натурними спостереженнями.

Про виключний «реалізм» як манеру Никодима Зубрицького свідчить відгук дослідника архітектури Петра Ричкова про створену у 1704 р. гравюру Зубрицького «Облога Почаївського монастиря 1675 р.» (Іл. 2): «На сьогодні ця гравюра залишається по суті єдиним автентичним відтворенням архітектурного обличчя Почаївського монастиря до василіанської доби. Вона дає змогу досить повно уявити просторову локацію та композицію практично всього архітектурного комплексу і водночас зробити певні аналітичні висновки стосовно кожної споруди» (Ричков 2000, с. 29).

Іл. 2. Никодим Зубрицький. Оборона монастиря в Почаєві. 1704.

Мідьорит. Копія XIX ст. Національна бібліотека, Варшава.

<https://polona.pl/preview/ad2da659-dbcf-4352-9e1f-68a8786e28fc>

Наступне спостереження Широцького щодо українського національного стилю - що він включає **любов до емблематики, алегорій, повчання**. В роботі «Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем» Широцький описує багато стінописів із моральним та повчальним сенсом, притаманних українським традиційним помешканням. Зауважимо, що практично всі ці образи взяті з книги «Ифіка ієрополітика», проілюстрованої 62 гравюрами Зубрицького. Приміром, Широцький наводить такий опис зображення на стіні: «чоловік зрілого віку з бородою та лисиною, в зеленому одязі (хітоні) і червоному плащі, сидить; правою рукою він ніби закриває уста, а ліву руку відсунув убік, ніби міркуючи. Біля лівої руки видно ручку крісла; внизу під зображенням – розкритий сувій з написом ц.-слов'янськ. літерами:

*Красна бесѣда и прилична зѣло,
Гды молчаніе справляеть дѣло.
Карпократову образу дивися,
Внимай что рещи и прежде учися.
(Красна розмова і пристойна на славу,
Де мовчання робить справу.
На Карпократів образ дивися,
Прислухайся до речей і спочатку вчися).*

Очевидно, Карнократа тут представляє собою зображений на двері чоловік. Він одягнений в плащ, який носили філософи. Сенс же цієї емблеми той, що від гостя потрібна скромність у мові, стриманість, яка залежить від обдуманості, а також вихованість» (Широцький 1914, с. 47) (переклад мій – О.Д.). Широцький наводить це зображення (Іл. 3), пояснюючи, що в народі під іменем давньогрецького філософа-гностика Гарпократа (Карпократа) фактично відтворювався візуальний образ давньоєгипетського бога Гора, що у

греків помилково уособлював мовчання, натомість у самих єгиптян означав одну з іпостасей Гора, дитину, із рукою, прикладеною до вуст (Широцкий 1914, с. 67).

Іл. 3. Молчаніє. Картина на дверях
дому (збудовано 1769)
з с. Курашівці (Широцкий, 1914, с. 66).

Іл. 4. Никодим Зубрицький. Молчаніє.
Ифіка ієрополітика,
с. 124. 1712. Металогравюра. НБУВ, Кир.
80. Фото: Олена Деревська

Можна побачити, що стінопис практично точно відтворює гравюру Никодима Зубрицького «Молчаніє» з «Ифіки ієрополітики» (Іл. 4).

Популярним було зображення такої алегорії (Іл. 5): «засіб, яким можна захистити себе від лукавого випадку. Зображувався бородатий чоловік, що сидить за столом і зайнятий читанням. Під ним напис:

*Море есть жизнь, та грозни иматъ волни
Не вси же добръ плавати довольни.
Присѣдай книгамъ, сей добръ плаваєтъ
Знаеть бо вѣтры и волны онъ знаеть.
(Море є життя, та грізні має хвилі,
Не всі ж добре плавати задовольнили.
Присідай книжкам, той добре плаває,
Бо знає вітри і хвилі він знає)» (Широцкий 1914, с. 49) (переклад мій – О.Д.).*

Це зображення також створене за гравюрою Никодима Зубрицького з «Ифіки» (Іл. 6).

Іл. 5. Книжъ чтеніє. Картина на дверяхъ дому (збудовано 1769) з с. Курашівці (Широцький, 1914, с. 47)

Іл. 6. Никодим Зубрицький. Книжъ чтеніє. Ифіка ієрополітика, с. 112. 1712. Металогравюра. НБУВ, Кир.80. Фото: Олена Деревська

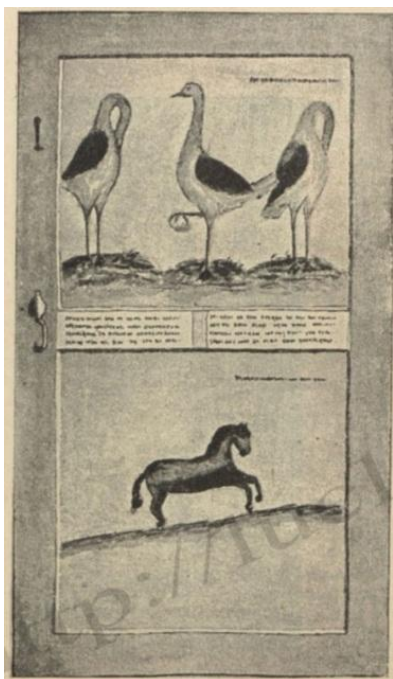
Відзначає Широцький і популярність в українському мистецтві образу журавля як відповідального володаря, що слідкує за всім, має турботи (камінь на нозі) (Іл. 7). Дослідник зауважує, що підпис під зображенням журавля, що важко читається, може бути розшифрований за допомогою відповідного місця з «Ифіки ієрополітики» (Широцький 1914, с. 85) з аналогічною гравюрою Никодима Зубрицького (Іл. 8):

*«Служащїи многим многи іма труды
Нѣсть он своим всѣм имат аки уды.
Всѣм служит и всѣм дает совѣт здравыи,
О всѣх бодрствуя аки страж жоравыи.
(Слуга багатьом багато має праці
Не вистачає в нього на всіх своїх рук (?).
Всім служить і всім дає розумні поради,
Про всіх пильнуючи аки вартувий журавій)»* (Ифіка 1712, с. 86) (переклад мій – О.Д.).

Паралельний образ коня (Іл. 7), за тлумаченням Широцького, це відсилка до біблійної книги Сирах про користь покарань: *«День не навчений лютий буде і син самовільний блудник буде: покарай чадо і здивує тебе»:*

*«Жесток, дик, свирѣп і неукротимыи
Сын матерію і отцем блажимыи.
Умом худъ єсть и везде злополучень
Аще тѣлом здрав и аки конь тучен.*

(Жорстокий, дикий, лютий й неприручений
Син, що матір'ю й отцем догоджений.
Розумом худий та всюди злощасний,
Якщо тілом здоровий і як кінь огрядний)» (Широцкий, 1914, с. 86) (переклад мій – О.Д.).
Прототипом зображення є також гравюра Зубрицького з «Ифіки ієрополітики» (Іл. 9).

Іл. 7. Властелинъ. Наказаніє.
Двері з с. Лука-Мелешківська
(Широцкий, 1914, с. 48).

Іл. 8. Никодим Зубрицький.
Властелинъ. Ифіка
ієрополітика, с. 86. 1712.
Металогравюра. НБУВ, Кир. 80.
Фото: Олена Деревська.

Іл. 9. Никодим Зубрицький.
Наказаніє. Ифіка ієрополітика,
с. 90. 1712.
Металогравюра. НБУВ, Кир.
80. Фото: Олена Деревська.

Додамо, що ці гравюри Никодима Зубрицького копіювали не тільки для оздоблення інтер'єру домів, але їх зображували і на народних іконах (картинах релігійного змісту). В колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» є ікона «Притча про тріску та колоду» (Іл. 10), що датується XVIII ст. Вона походить з с. Вишня Вінницького повіту Подільської губернії і була привезена до Києва в 1908 р. Данилом Щербаківським (Барви народного мистецтва, 2000, с. 24). Коріння композиції походять з гравюри Яна (Ханса) Коллаерта I за малюнком Амброзіуса Франкена I «Притча про порошинку та колоду», надрукованій в Біблії Герарда Йоде (1585) (The Parable), цей сюжет багато копіювали саме в такому варіанті. Проте згадана народна ікона з заповідника виконана саме за гравюрою Зубрицького «Осудженіє» з «Ифіки» (Іл. 11), що добре видно за окремими елементами, що відрізняються від оригіналу – зеркальність композиції, шапка, взуття, умовність пейзажу. На нашу думку, варіант Зубрицького обирався саме завдяки внесенню Зубрицьким того «елементу сучасності», про який писав Широцький (Широцький 1915, с. 2). Це **осучаснення** класичних зразків іконографії, відзначене дослідником як ознака українського національного стилю, часто притаманне роботам Никодима Зубрицького. Зображення за гравюрами Зубрицького з «Ифіки» зустрічалися і на стінописах у церквах, про що згадує П. Жолтовський (Жолтовський, 1983, с. 24–25).

Іл. 10. «Притча про тріску та колоду». Ікона. XVIII ст. Україна, Поділля. Дерево, олія. 50х30 см. НЗ «Києво-Печерська лавра».

архангела Михаїла, що летить вразити ворогів-турків, які теж м'які, елегантні, декоративні, наче не є ворогами (Іл. 2). У Никодима Зубрицького навіть гравюра, що зображує найтрагічніший епізод історії людства, гріхопадіння та вигнання з Раю, – лагідна (Іл. 12). Херувим однією рукою замахується на грішників полум'яним мечем, а іншою немов прощається, Адам напівобернений, жест його руки більше схожий на доброзичливу згоду, ніж відчай. Єва біжить, її хвилясте волосся в'ється у повітрі, проте в позі нема драматизму. Очолює процесію змії, більше схожий на домашнього улюбленця, ніж на спокусника.

Естетичні смаки українського народу найкраще проявилися саме у стильових формах бароко. Предметом нашого основного дослідження є визначення внеску видатного українського гравера Никодима Зубрицького, що працював в епоху формування того мистецького стилю, що ми називаємо українським бароко, в розвиток українського мистецтва, його іконографії, його жанрової різноманітності, визначення ролі митця у формуванні національного стилю. Теперішня розвідка демонструє, що Костянтин Широцький був тим вченим, що одним з перших відмітив визначну роль Зубрицького. Чому це був саме він?

В. Ульяновський пише, що *"сплав духовної освіти, художнього таланту та українофільства спочатку давав можливість Широцькому стати унікальним фахівцем у галузі українського сакрального мистецтва"* (Ульяновський 2013, с. 571) (переклад мій – О.Д.). Сам будучи

Згадаємо таку важливу особливість національного українського стилю, яку можна окреслити, як **природну декоративність, округлість форм, лагідність, радісність**. Широцький пише про національний стиль: *«Любов до голого тіла, до не дуже високих фігур людських, до різких контурів від тіней в очах і в лицях, схематичний в осібних формах пейзаж, вкритий квітками, місцевий тип декораційних архітектур – усе се теж суть елементи українського стилю, що зовсім не подібні до московських, але й на заході подібляються лиш у певних місцях та в певні часи»* (Широцький 1915, с. 2). Дослідник відзначає *«любов українського мистецтва до голого тіла»* (Широцький 1917, с. 138), *«змагання до розкішної декоративності»* (Широцький, 1915, с. 4), *«монументальні повновиді... фігури»* (Широцький 1915, с. 5), *«з лицами, взятими з натури (у народних зачісах)»* (Широцький, Білоусівська 1915, с. 10). Широцький пише про мистецькі твори, що вони *«радували очі»* (Широцький 1915, с. 3).

Всі перелічені ознаки властиві творчості Никодима Зубрицького. Це проявляється у ніжній і лагідній Богородиці у вищенаведеній сцені Різдва (Іл. 1). Ці стильові риси видні в округлій невисокій фігурі

Іл. 11. Никодим Зубрицький. Осудження. Іфіка ієрополітика, с. 276. 1712. Металогравюра.

багатогранно освіченою особистістю, Костянтин Широцький зміг узагальнити риси національного стилю в українському мистецтві:

Іл. 12. Никодим Зубрицький. Вигнання з Раю. Заставка до Євангелія Учительного К. Транквіліона-Ставровецького, Унів. 1696. Дереворіз. РНБ. <https://search.rsl.ru/ru/record/02000026586>

- «реалізм»;
- любов до емблематики, алегорій, повчання;
- осучаснення сюжетів;
- природна декоративність, округлість форм, лагідність, радісність.

Зокрема, вчений приділив увагу таланту Никодима Зубрицького та його творам, тому що вони сповна виявляють національну культуру, національну естетику, національний стиль.

Список джерел та літератури

- АНТОНОВИЧ, Є. А. та УДРІС, І. М., 2015, *Українське мистецтвознавство кінця XIX — початку XX століття: дослідження національних форм вітчизняного образотворчого мистецтва*: монографія. Кривий Ріг: ДВНЗ "Криворізький нац. ун-т".
- Барви народного мистецтва: Український іконопис, різьблення, старовинні музичні інструменти XVII-XX ст.*: каталог виставки, 2000, Київ: Нац. Києво-Печ. істор.-культ. заповідник.
- БІЛОКІНЬ, С., 2012, Видавнича діяльність товариства «Друкарь», *Пам'ятки України: історія та культура*: науково-популярний ілюстрований журнал, 1 (171), 28—33.
- ВІНЮКОВА, В., 1995, Родовід Широцьких, *П'ята наукова геральдична конференція (Львів, 10-11 листопада 1995 року)*: 3б. тез повідомл. та доповід., 17—18.
- ГОРБАТЮК, В. та ЗАБАШТА, Р., 2009, До життєпису Костя Широцького (липень 1918 – вересень 1919 рр.), *Студії мистецтвознавчі*, № 3(27), 122-134.
- ГОРДІЄНКО, Д., 2012, З листування Дмитра Айналова з українськими діячами (листи до В. Антоновича, В. Ляскоронського, К. Широцького, В. та Н. Лазурських та В. Маслова), *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*, 2, 65—95.
- ДЕРЕВСЬКА, О., 2023, Роль пейзажних зображень Никодима Зубрицького в мистецтві, *Одинадцяті Платонівські читання* : тези доповідей Міжнародної наукової конференції (Київ, 2023), 20—21. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-394-4-6>.
- ЖОЛТОВСЬКИЙ, П. М., 1983, *Художнє життя на Україні в XVI-XVIII ст.* Київ: Наукова думка.
- ІВАНЕВИЧ, Л. А., 2005, *Кость Широцький – науковець, громадсько-просвітницький та педагогічний діяч*. Дис. канд. іст. наук [електронна версія], Кам'янець-Подільський державний університет. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ivanevych_Liliia/Kost_Shyrotskyi_-_naukovets_hromadsko-prosvitnytskyi_ta_pedagogichnyi_diiach.pdf. [Дата перегляду: 07.09.2024].

- ІВАНЕВИЧ, Л., 2016, Кость Широцький про український народний фольклор, *Хмельницькі краєзнавчі студії*: науково-краєзнавчий збірник, 8, 85–95.
- Ифіка ієрополітика, или Філософія нравоучителная*, 1712. Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври. НБУВ, Кир. 80.
- КАРОЄВА, Т. В. (уклад.), 2019, *Подільський книжник : альманах. Вип. 8 (2015 р.) / 9 (2016 р.)*. Вінниця : Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.
- КОЛПАКОВА, О. В., 1993, Український державний університет у Києві (1917-1920 рр.), *Український історичний журнал*, № 7, 8, 30–36.
- КРИП'ЯКЕВИЧ, І., 1917, З історії української графіки. Никодим Зубрицький. *Світ*, № 4, 61–64.
- ЛАДЫЖЕНКО, К., 1912, Национальное искусство на Украине. *Украинская жизнь*, 3, 46–56.
- РИЧКОВ, П. А. та ЛУЦ, В. Д., 2000, *Почаївська Свято-Успенська лавра*: серія «Нац. святині України». Київ: Техніка.
- УЛЬЯНОВСКИЙ, В., 2013, Быть учеником классика: мера ответственности (несколько новых писем Дмитрия Айналова Константину Широцкому). *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*, 3, 560–599.
- ШАПОВАЛ, А., 2024, Співпраця Василя Щавинського та Федора Ернста крізь призму епістолярних джерел. *Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 вересня 2024 р., 232–240.
- ШЕРОЦКИЙ, К.В., 1917, *Киев. Путеводитель. С иллюстрациями*. Киев: Издание В. С. Кульженко.
- ШИРОЦКИЙ, К.В., 1914, *Очерки по истории декоративного искусства Украины. I. Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем*. Киев: Типография "С. В. Кульженко".
- ШИРОЦЬКИЙ, К. В., 1915, *Білоусівська церква. З 10 малюнками*: відбиток ж. "Основа", II, 1915. Одеса: Друкарня «Акц. Южно-Русского Общ. Печатного Дела».
- DEREVSKA, O., 2023, From Matthias Gerung to Nikodem Zubrzycki: Apocalypse illustrations in Chernihiv New Testament (1717) and further cross-border Lutheran imagery use. *Études Bibliologiques / Library Research Studies*, 5, 113–128. DOI: <https://doi.org/10.33993//EB.2023.08>. Available from: https://www.academia.edu/123083554/From_Matthias_Gerung_to_Nikodem_Zubrzycki_Apocalypse_illustrations_in_Chernihiv_New_Testament_1717_and_further_cross_border_Lutheran_imagery_use. [Accessed: 27th September 2024].
- The Parable of the Mote and the Beam [graphic], n.d., Koninklijke Bibliotheek [online]. Available from: <https://opac.kbr.be/LIBRARY/doc/SYRACUSE/17366900>. [Accessed: 28th September 2024].

References

- ANTONOVYCH, Ye. A. & UDRIS, I. M., 2015, *Ukrainske mystetstvoznavstvo kintsia XIX — pochatku XX stolittia: doslidzhennia natsionalnykh form vitchyznianoho obrazotvorchoho mystetstva: monohrafiia* [Ukrainian art history of the end of the 19th — beginning of the 20th centuries: the study of national forms of domestic fine art: monograph]. Kryvyi Rih: DVNZ "Kryvorizkyi nats. un-t".
- Barvy narodnoho mystetstva: Ukrainskyi ikonopys, rizblennia, starovynni muzychni instrumenty XVII–XX st.: katalog vystavky* [Colours of folk art: Ukrainian icon painting, carvings, ancient musical instruments of the XVII–XX centuries: exhibition catalog], 2000, Kyiv: Nats. Kyievo-Pech. istor.-kult. zapovidnyk.
- BILOKIN, S., 2012, Vydavnycha diialnist tovarystva «Drukar» [Publishing activity of the company "Drukar"], *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura: naukovo-populiarnyi iliustrovanyi zhurnal*, 1 (171), 28–33.

- DEREVSKA, O., 2023, From Matthias Gerung to Nikodem Zubrzycki: Apocalypse illustrations in Chernihiv New Testament (1717) and further cross-border Lutheran imagery use. *Études Bibliologiques / Library Research Studies*, 5, 113–128. DOI: <https://doi.org/10.33993//EB.2023.08>. Available from: https://www.academia.edu/123083554/From_Matthias_Gerung_to_Nikodem_Zubrzycki_Apocalypse_illustrations_in_Chernihiv_New_Testament_1717_and_further_cross_border_Lutheran_imagery_use. [Accessed: 27th September 2024].
- DEREVSKA, O., 2023, Rol pejzazhnykh zobrazhen Nykodyma Zubrytskoho v mystetstvi [The role of landscape depictions by Nikodem Zubrzycki in art], *Odynadtsiati Platonivski chytannia : tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii* (Kyiv, 2023), 20–21. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-394-4-6>.
- HORBATIUK, V. & ZABASHTA, R., 2009, Do zhyttiepysu Kostia Shyrotskoho (lypen 1918 – veresen 1919 rr.) [To the biography of Kost Shirotskyi (July 1918 - September 1919)], *Studii mystetstvoznavchi*, № 3(27), 122–134.
- HORDIIENKO, D., 2012, Z lystuvannia Dmytra Ainalova z ukrainskymy diiachamy (lysty do V. Antonovycha, V. Liaskoronskoho, K. Shyrotskoho, V. ta N. Lazurskykh ta V. Maslova) [From Dmytro Ainalov's correspondence with Ukrainian figures (letters to V. Antonovych, V. Lyaskoronskyi, K. Shirotskyi, V. and N. Lazurskyi, and V. Maslov)], *Sofiia Kyivska: Vizantiia. Rus. Ukraina*, 2, 65–95.
- IVANEVYCH, L. A., 2005, *Kost Shyrotskyi – naukovec, hromadsko-prosvitnytskyi ta pedahohichnyi diiach*. Dys. kand. ist. nauk [elektronna versii], Kamianets-Podilskyi derzhavnyi universytet [Kost Shirocki – a scientist, public educationalist and pedagogue. PhD Dissertation in history [online], Kamianets-Podilskyi State University]. Available from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ivanevych_Liliia/Kost_Shyrotskyi_-_naukovets_hromadsko-prosvitnytskyi_ta_pedahohichnyi_diiach.pdf [Accessed: 07.09.2024].
- IVANEVYCH, L., 2016, Kost Shyrotskyi pro ukrainskyi narodnyi folklor [Kost Shirocki about Ukrainian national folklore], *Khmelnyski kraieznavchi studii: nauko-vo-kraieznavchyi zbirnyk*, 8, 85–95.
- KAROEVA, T. V. (ed.), 2019, *Podilskyi knyzhnyk : almanakh*. Vyp. 8 (2015 r.) / 9 (2016 r.) [Podilsk scribe: an almanac. Vol. 8 (2015) / 9 (2016)]. Vinnytsia : Vinnytska OUNB im. K. A. Timiriazieva.
- KOLPAKOVA, O. V., 1993, *Ukrainskyi derzhavnyi universytet u Kyievi (1917-1920 rr.)* [Ukrainian State University in Kyiv (1917-1920)], *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 7, 8, 30–36.
- KRYPIAKEVYCH, I., 1917, Z istorii ukrainskoi hrafiky. Nykodym Zubrytskyi [From the history of Ukrainian graphics. Nikodem Zubrzycki]. *Svit*, № 4, 61–64.
- LADYZHENKO, V., 1912, Natsionalnoe iskusstvo na Ukraine [National art in Ukraine]. *Ukraynskaia zhyzn*, 3, 46–56.
- RYCHKOV, P. A. & LUTS, V. D., 2000, *Pochaivska Sviato-Uspenska lavra: seriia «Nats. sviatyni Ukrainy»* [Pochaiv Holy Dormition Lavra: series "National shrines of Ukraine"]. Kyiv: Tekhnika.
- SHAPOVAL, A., 2024, Spivpratsia Vasylia Shchavynskoho ta Fedora Ernsta kriz pryzmu epistoliarnykh dzherel [Cooperation of Vasily Shchavynskyi and Fedir Ernst through the prism of epistolary sources]. *Muzei ta restavratsiia u konteksti zberezhenia kulturnoi spadshchyny: aktualni vyklyky suchasnosti: materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 19-20 veresnia 2024 r.*, 232–240.
- SHEROTSKYI, K.V., 1917, *Kiev. Putevodytel. S illiustratsiiamy* [Kyiv. Guide. With illustrations]. Kiev: Izdanie V. S. Kulzhenko.
- SHIROTSKYI, K.V., 1914, *Ocherki po istorii dekorativnogo iskusstva Ukrainy. I. Khudozhestvennoe ubranstvo ukrainskogo doma v proshlom i nastoiashchem* [Essays on the history of decorative art of Ukraine. I. Artistic decoration of the Ukrainian house in the past and present]. Kiev: Typografyia "S. V. Kulzhenko".
- SHYROTSKYI, K. V., 1915, *Bilousivska tserkva. Z 10 maliunkamy: vidbytok zh. "Osnova"*, II, 1915 [Belousivka Church. With 10 drawings: a print of the magazine "Osnova", II, 1915]. Odesa: Drukarnia «Akts. Yuzhno-Russkoho Obshch. Pechatnoho Dela».

The Parable of the Mote and the Beam [graphic], n.d., Koninklijke Bibliotheek [online]. Available from: <https://opac.kbr.be/LIBRARY/doc/SYRACUSE/17366900>. [Accessed: 28th September 2024].

ULIANOVSKIY, V., 2013, Byt uchenikom klassika: mera otvetstvennosti (neskolko novykh pisem Dmytriia Ainalova Konstantinu Shyrotskomu) [Being a student of a classic: a measure of responsibility (some new letters from Dmitry Ainalov to Konstantin Shirotsky)]. *Sofiia Kyivska: Vizantiia. Rus. Ukraina*, 3, 560—599.

VINIUKOVA, V., 1995, Rodovid Shyrotskykh [Genealogy of the Shirotskys], *Piata naukova heraldychna konferentsiia (Lviv, 10-11 lystopada 1995 roku): Zb. tez povidoml. ta dopovid.*, 17—18. *Yfika ieropolitika, yly Filosofiia nrovouchytelnaia* [Yfika – ieropolityka, or Philosophy of moral education], 1712. Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pecherskoi lavry. NBUV, Kyr. 80.

ZHOLTOVSKIY, P. M., 1983, *Khudozhnie zhyttia na Ukraini v XVI-XVIII st.* [Artistic life in Ukraine in the XVI-XVIII centuries]. Kyiv: Naukova dumka.

Творчість Никодима Зубрицького в дослідженнях українського національного стилю Костянтина Широцького

Метою статті є розглянути постать Костянтина Широцького (1886-1919) та його міркування на тему українського національного стилю, а також його згадки про постать чи твори Никодима Зубрицького, видатного українського гравера кін. XVII – поч. XVIII ст.

Методи дослідження включали діалектичний міждисциплінарний підхід, біографічний та порівняльний методи, іконографічний та формально-стилістичний аналіз.

Будучи унікальною постаттю в історії української культури, К. Широцький протягом свого короткого життя займався дослідженнями в галузі історії, археології, історії мистецтва і культури, етнографії, фольклору, краєзнавства. Фундаментальна освіта, численні польові експедиції дозволили вченому сформулювати своє бачення українського національного стилю в релігійному малярстві, декоративному мистецтві, графіці та архітектурі. Дослідник вважав, що український національний стиль має ґрунтуватися на народній творчості та національній духовній спадщині, але водночас бути відповідним сучасним європейським культурним тенденціям.

Особистість Н. Зубрицького та/або його творчість привертали увагу К. Широцького в численних роботах автора. Гравер працював у ключових для української культури місцях – Львові, Уневі, Почаєві, Києві, Чернігові. Зубрицький зображував не лише релігійні сюжети, а й пейзажі, тварин, побутові сцени, створив грандіозну серію алегоричних образів на основі Біблії, міфології, філософії та літератури, використовував європейську іконографію та творчо її трансформував, створивши в свою чергу прототипи, наслідувані українськими та зарубіжними майстрами.

Зубрицький, безумовно, був одним із творців українського національного стилю, бо його образи майже через 200 років були популярними в народному мистецтві, що зазначив Широцький.

Результати нашого дослідження визначають внесок Никодима Зубрицького у розвиток українського мистецтва, його жанрове розмаїття, формування національного стилю у баченні Костянтина Широцького, який одним із перших відзначив цю роль Зубрицького.

Висновки. Дослідження дозволило сформулювати особливості українського національного стилю в мистецтві, якими є «реалізм», алегоричність і повчальний сенс, осучаснення сюжетів та декоративність, і продемонструвати їх присутність у творчості Н. Зубрицького.

Ключові слова: Костянтин Широцький, Никодим Зубрицький, українське мистецтво, український національний стиль, образ, дереворит, металогравюра

Olena Derevska, PhD student, National Academy of Fine Arts and Architecture (Kyiv, Ukraine)

Олена Деревська, аспірантка, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури (Київ, Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7057-6051>

Received: 08-09-2024

Advance Access Published: December, 2024